

WITTEWIERUM

TEKST: **HISTORISCH SCHRIJFBEDRIJF NIENKE L. SMIT**

ONTWERP: **212 FAHRENHEIT**

EINDREDACTIE: **STICHTING OUDE GRONINGER KERKEN**

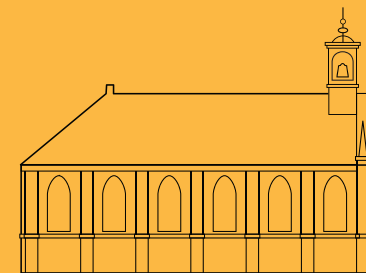
MET DANK AAN: **YNSKJE PENNING**

BEELD: **STICHTING OUDE GRONINGER KERKEN, OMKE OUDEMAN, WIKICOMMONS**

UITGAVE: **STICHTING OUDE GRONINGER KERKEN – OKTOBER 2012**

WWW.GRONINGERKERKEN.NL

De bescheiden kerk die op deze plaats staat, doet niet vermoeden dat hier ooit een van de grootste kloosters van Groningen stond. De huidige kerk is gebouwd op de middeleeuwse fundamenteën van de abdijkerk van het klooster Bloemhof. Dit dorp ging later Wittewierum heten, vernoemd naar de witte pijpen van de Premonstratenzer monniken. De stichting van het klooster is grotendeels te danken aan de wilskracht van abt Emo.

ABT EMO

Emo was de eerste abt van het klooster Bloemhof. Hij werd tussen 1170 en 1175 geboren als telg uit een familie behorende tot de Ommelander elite. Deze hoofdelingen waren vermogende grondbezitters, die de belangrijke posities bekleedden. Emo was leergierig en werd vanaf zijn 7de jaar geschoold in de letteren. Tussen 1190-1195 vertrok hij met zijn broer naar Oxford om te studeren aan de pas gestichte universiteit. Hier was Emo waarschijnlijk de eerste buitenlandse student. Ook studeerde hij theologie en 'vrije letteren' in Parijs en Orléans. Na zijn terugkeer werd hij omstreeks 1198 schoolmeester in Westeremden en een paar jaar later, rond 1202 pastoor in Huizinge.

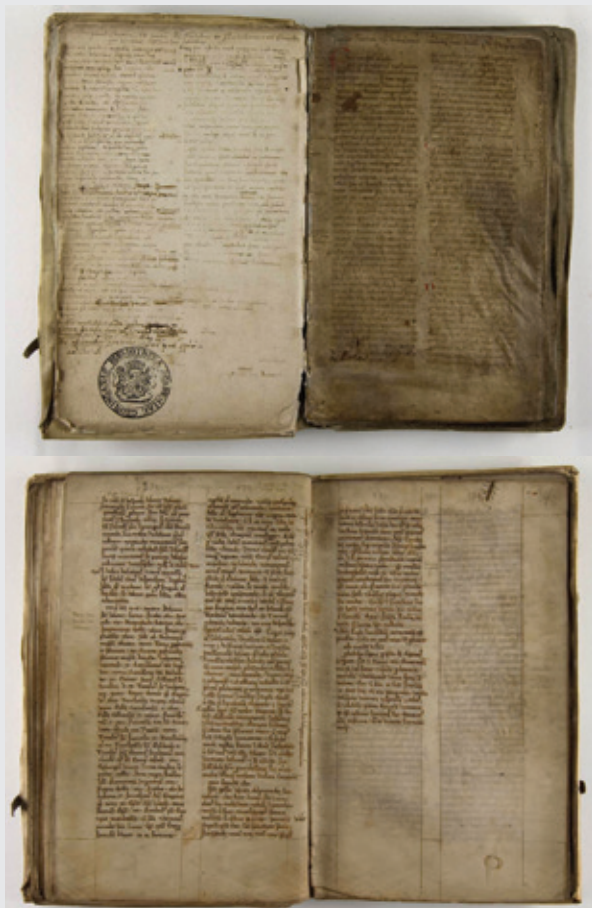
In 1208 trad hij in bij het klooster van een neef: het Nijklooster te Romerswerf, waar hij al snel de leiding overnam. Dit klooster verkeerde in moeilijkheden en was erg arm. Voor Emo was het een uitdaging het kloostertje succesvol te maken. In 1211 werd de kerk van Wierum met bijbehorende gronden door een meerderheid van de kerkpatroons aan Nijklooster geschonken. Tegen deze schenking werd echter bezwaar gemaakt door een van de kerkpatroons, de hoofdeling Ernestus Gerlenga. Hij was van plan zijn zoon pastoor van de kerk te maken, maar wanneer de kerk een kloosterkerk zou worden, ging deze functie verloren. Deze Ernestus moet een zeer machtig man zijn geweest, want al snel wist hij de bisschop van Münster, het bisdom waar Wittewierum toentertijd toebehoorde, ervan te overtuigen de schenking ongedaan te maken.

DE REIS NAAR ROME

Voor Emo zat er niets anders op dan een beroep te doen op een hoger gezag in de kerkelijke hiërarchie. Hij besloot naar Rome te reizen om hier de kwestie aan de paus voor te leggen. Op 9 november 1211 vertrok hij samen met zijn vriend, de bouwmeester Hendrik. Onderweg passeerden ze het klooster Prémontré, het moederklooster van de premonstratenzer orde, waar Emo's klooster ook bij wilde aansluiten. De abt van het klooster gaf hun een brief mee waarin hij zijn steun verleende aan het klooster in oprichting. Rond kerst staken Emo en Hendrik de Alpen over, een periode waarin deze route vanwege de barre omstandigheden door de meeste reizigers werd gemeden.

Na 72 dagen kwamen ze uiteindelijk in Rome aan. Hier zou het nog ruim een maand duren voordat het lukte de kwestie aan te kaarten. De paus stelde hen in het gelijk en gaf de noorderlingen een verzegelde brief mee waarin stond dat de kerk rechtmatig bezit was van het klooster.

Via de Rijn reisden ze nu per schip naar Keulen, om van daaruit lopend huiswaarts te keren. Op 6 juli 1212 kwamen ze aan, 253 dagen nadat ze waren vertrokken. De zaak met Ernestus was echter nog niet zomaar geregeld. Waarschijnlijk werd door het klooster een financiële regeling getroffen met de zoon van Ernestus, waarbij hij hulppastoor in Loppersum werd. Deze regeling werd echter in 1217 verbroken toen de pastoor stierf en zijn broer zijn ambt met bijbehorende rechten erfde. Volgens de zoon van Ernestus was echter de helft van de kerk aan hem geschonken. Ernestus kwam hiertegen in het geweer en probeerde met zijn privélegertje zijn zin door te drijven. De kerk van Loppersum sneuvelde tijdens deze actie, toen de pastorie in brand werd gestoken. Ernestus verloor hierdoor alle steun in het conflict om de kerk van Wierum en kreeg een hoge boete opgelegd. Kort hierna stierf hij. De kerk van Wierum werd opnieuw geschonken, ditmaal door alle kerkpatroons samen en behoorde sindsdien definitief toe aan het klooster Bloemhof.

< DE KRONIEK BLOEMHOF IN DE UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK GRONINGEN

KRONIEK BLOEMHOF

Veel van wat we weten over Emo weten we uit de kroniek die hij en zijn opvolger abt Menko schreven. Deze Kroniek van Bloemhof is het oudst bewaarde handschrift uit Noord-Nederland. Het is een belangrijke bron voor gebeurtenissen in Groningen en Friesland in deze periode, maar ook voor de Europese geschiedenis. Ook wordt de bouw van het klooster uitgebreid beschreven. Het is daarmee de enige bron die verhaalt over bouwkunst in deze periode.

ENIGE BEKEND AFBEELDING VAN KLOOSTERKERK MET KLOOSTERGEBOUWEN. NAAST DE KERK ZIJN DE BORGEN OLDENHUIS EN TUWINGA AFGEBEELD. IN WERKELIJKHEID LAGEN DEZE NIET NAAST HET KLOOSTER.

KLOOSTER BLOEMHOF

In 1238, een jaar na de dood van Emo, werd begonnen met de bouw van een nieuwe kerk en klooster. Met het heien van de lange palen in de zachte grond waren tachtig mannen bezig die elkaar in groepjes aflosten. In de kroniek van het klooster beschrijft Menko dat bij het heien de grond zo dreunde dat de melk uit de kannen klotste en de ganzen hun eieren niet konden uitbroeden. Pas na 20 jaar was de kerk gereed en vond de inwijding plaats. Hoe de eerste middeleeuwse kerk eruit heeft gezien weten we niet precies. Waarschijnlijk was het een bakstenen laat-romaanse kruiskerk met een vaste toren. Het voormalige koor en de toren bevonden zich oorspronkelijk ten oosten en westen van de huidige kerk. De zuidbeuk is in de 16de eeuw deels verbouwd tot pastorie.

Het klooster kende een grote bloei. In 1290 woonden zo'n 1000 nonnen en monniken in het klooster Bloemhof en het zusterconvent Rozenkamp te Romerswerf. Het klooster bestond uit verschillende voorwerken en bezat zo'n 2300 hectare grond. Eind 16de eeuw raakte het klooster in verval. In 1561 waren er nog maar vier monniken over en werd het klooster opgeheven. Tijdens de 80-jarige oorlog raakte de abdij door brand erg beschadigd. Een deel van de kloostermoppen werd gebruikt voor de verbouwing van het bisschoppelijk paleis in Groningen, het huidige Prinsenhof. De oude kloosterklok uit 1373 hangt in de kerktoren van Slochteren.

KERK

De huidige neoklassieke zaalkerk uit 1863 werd gebouwd onder toezicht van Rijkswaterstaat, naar ontwerp van de architect en opzichter van Waterstaat P.B. Nienhuis, die onder andere ook de kerk van Den Horn ontwierp. Het is daarmee een echte waterstaatskerk te noemen. De kerk werd gebouwd op de middeleeuwse fundamenten van de oude kloosterkerk, net zoals haar voorganger uit de 17de eeuw.

De twee grote rouwborden in de kerk herinneren aan Lammert Schotto Rengers en zijn echtgenote Elizabeth Bentinck tot Schoonheeten en Diepenveen, beide overleden in 1779. In de kerk zijn 17de-eeuwse kerkbanken te vinden met het wapen van de familie Rengers. Deze familie bewoonde de voormalige borgen Tuwinga en Oldenhuis bij Ten Post. Ook bezat de familie het collatierecht van de kerk en mocht de belangrijke ambten benoemen, zoals de predikant. Voor de preekstoel liggen grafstenen die voornamelijk van de familie Rengers zijn. Onder de kerk bevindt zich een oude grafkelder. Aan de

buitenkant van de kerk vallen de gietijzeren ornamenten op, die aan de gevel zijn aangebracht. Gietijzer was eind 19de eeuw als bouw materiaal erg in de mode en werd ook veel gebruikt in kerkdecoratie. Ook in het interieur is gietijzer gebruikt, bijvoorbeeld als versiering op de kerkbanken.

De kerk is sinds 1977 in het bezit van de Stichting Oude Groninger Kerken (SOGK). In 2002 is de kerk uitvoerig gerestaureerd, waarbij de gietijzeren ornamenten weer terug werden geplaatst. Deze waren, net als de klok uit 1829, in de Tweede Wereldoorlog uit de kerk weggehaald en omgesmolten.

De kerk wordt niet meer gebruikt voor kerkdiensten, maar is te huur voor feesten, concerten, lezingen en allerlei andere activiteiten. Voor meer informatie kunt u contact opnemen met de plaatselijke commissie. Voor meer informatie zie de website van de SOGK: www.groningerkerken.nl

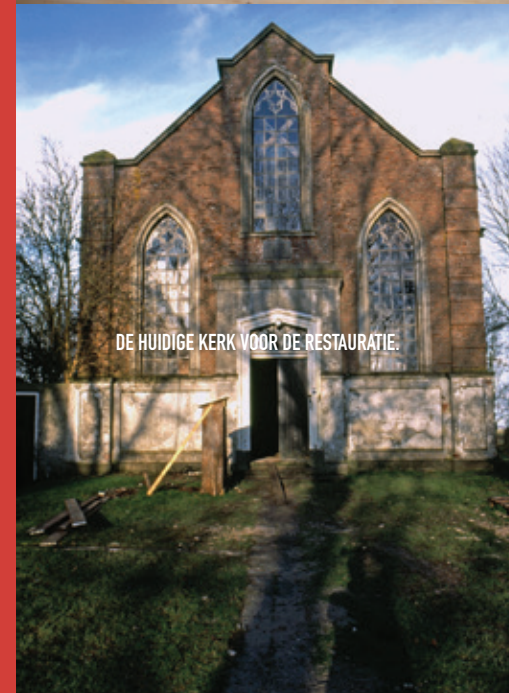
RESTEN VAN DE KLOOSTERKERK ONDER DE VLOER VAN DE KERK

GRAFKELDER

BLOOTGELEGDE FUNDAMENTEN

DE HUIDIGE KERK VOOR DE RESTAURATIE.

SCHILDERIJ VAN DE KERK GEBOUWD IN 1604 MET DAARNAAST DE PASTORIE.
DEZE KERK WERD IN 1863 AFGEBROKEN EN VERVANGEN DOOR DE HUIDIGE KERK.
S. BOOMGAARD, 1862.

KERKHOF

Rond de kerk bevindt zich op de oude kloostergrond het kerkhof. Het kerkhof wordt beheerd door Landschapsbeheer Groningen. In de middeleeuwen werd hier al begraven. Achter de pastorie bevonden zich vroeger kloostergebouwen, kloostertuin en boomgaard. De gracht markeert nog steeds het oude kloosterterrein. Het oudste graf stamt uit 1669, het jongste uit 1919. Verder zijn er veel familiegraven te vinden van de familie Rengers.

Op het kerkhof bevindt zich een kunstwerk van Jan Kuipers, met als titel: Optima Philosophia Sapiente est meditatio Mortis, vertaald: 'De hoogste vorm van wijsheid is contemplatie op de dood'. Dit kunstwerk werd geplaatst in kader van het project 'Op Hoogte Gedacht', een kunstproject van de SOGK waarbij door de SKOR | Stichting Kunst en Openbare Ruimte kunst op kerkhoven werd geplaatst met als doel historische Groninger kerkhoven op een bijzondere manier onder de aandacht te brengen. Het werk in Wittewierum is gemaakt van in brons afgegoten menselijke botten, stammend uit de middeleeuwen. Het verwijst naar de monniken die hier honderden jaren geleden hebben gewoond en werden begraven op het kerkhof. De botten vormen een zwierig bouwsel dat zowel herinnert aan de dood, als aan het leven.

Het project "Herstel cultuurhistorische terreinen in het Damsterdiepgebied" is mede mogelijk gemaakt door de provincie Groningen, Regio Groningen Assen, de gemeenten Appingedam, Delfzijl, Groningen, Loppersum en Ten Boer en de terreineigenaren.

Regio Groningen-Assen
STEDELIJK NETWERK

